

УДК 37.013.43 (43)

Ігор Гриник

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОСВІТИ В НІМЕЧЧИНІ В ПЕРІОД ВАЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У сучасних умовах становлення демократичного правового суспільства і, відповідно, посилення значущості правозахисної діяльності у вітчизняній системі соціальної роботи з усією гостротою виявилася необхідність удосконалення правової підготовки соціальних працівників, показником якої є права обізнаність і готовність до грамотної реалізації різноманітних форм соціально-правового захисту, підвищення рівня правової культури дітей і їхніх батьків, сприяння у забезпеченні та дотриманні їх правових гарантій. Інтенсифікація правової освіти соціальних педагогів в Україні актуалізує необхідність конструктивно-критичного осмислення зарубіжного досвіду підготовки фахівців соціальної сфери до правового захисту дітей, зокрема європейських країн, у яких накопичено багатий теоретичний і практичний матеріал у цій сфері.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники доводять, що досвід підготовки соціальних працівників, накопичений у країнах Європи, є суттєвим джерелом збагачення вітчизняної теорії та практики. Теоретико-методичні засади професійної підготовки соціальних педагогів у європейських країнах вивчали Т. Кремнева (Великобританія) [3], Г. Лещук (Франція) [4], О. Павлішак (Австрія) [5] та ін.

У дослідженнях М. Єфімової [1], Ю. Койнової [2], О. Пришляк [6] та інших детально проаналізовано зміст і форми організації професійної підготовки соціальних педагогів у Німеччині, розкрито технології професійної соціально-педагогічної освіти, виявлено особливості допрофесійної і післядипломної підготовки тощо. Однак досі в українській соціально-педагогічній науці не здійснено комплексного аналізу становлення і розвитку системи професійно-правової підготовки соціальних педагогів у Німеччині, яка має глибокі традиції.

Мета статті – вивчити і висвітлити історичний розвиток правової освіти в системі професійної підготовки соціальних працівників у Німеччині в період Ваймарської республіки.

Усі міркування про суть професійної діяльності та підготовки фахівців соціальної сфери у Німеччині на початку ХХ ст. походили з факту існування соціальних негараздів і гострої необхідності соціальної підтримки різних категорій населення. У їх основу була покладена ідея про те, що

форми вираження соціального лиха такі ж різноманітні, як і форми вияву людського життя загалом. Поняттям “соціальне лихо” позначалися, зазвичай, життєві труднощі окремої людини чи групи людей різних віку, статі, соціальних станів тощо. Йшлося, отже, про індивідуальну людську долю, про факт існування людських страждань, про особистісну потребу в допомозі чи про захист і підтримку цілих прошарків суспільства.

У цьому контексті соціальна робота спрямовувалася на ліквідацію чи зменшення особистісних нужд кожного і суспільних негараздів загалом та охоплювала широке поле діяльності, зумовлене розмаїттям завдань, серед яких, наприклад, піклування про дітей чи літніх людей, догляд за фізично чи психічно хворими, захист і підтримка представників різних професій, соціальних класів чи асоціальних осіб тощо. У цілому ж соціальна робота усвідомлювалася як нерозривне ціле, оскільки спрямовувалася на загальний комплекс соціальних проблем.

Потреби суспільства у розбудові системи соціального захисту населення та її кадрового забезпечення цілком закономірно інтенсифікували становлення і розвиток соціальної освіти, підтвердженням чого є заснування соціальних шкіл (*Wohlfahrtsschule*), які з 1922 р. відповідним наказом міністра народного добробуту було визнано підвищеними професійними навчальними закладами [9]. З цього приводу засновниця соціальної школи у Берліні А. Саломон зазначала: “Характерним для соціальних шкіл є те, що ініціатива їх заснування походить не з науково-педагогічних кіл, а з потреб населення у соціальній допомозі та практики соціального захисту” [12, с. 445]. З огляду на зазначене мета і зміст освітньої діяльності соціальних шкіл визначалася основними напрямками і характером соціальної роботи. По-перше, наголошувалося на практичній спрямованості соціального захисту населення. Дієва допомога ґрунтується на безпосередньому втручанні в життєвий світ індивіда й, отже, передбачає знання і розуміння специфіки практичного вжиття рішучих заходів допомоги, відповідних конкретній проблемній ситуації. Так, окремі напрями соціальної роботи мають специфічні, часто відмінні об’єкти і зміст, залежно від яких йдеться про питання охорони здоров’я, педагогічну взаємодію чи соціально-політичні, економічні заходи тощо. По-друге, зауважувалося, що вся соціальна робота – це служіння на благо суспільства. Вона спрямована проти лих, які впродовж соціального й економічного розвитку трапляються з індивідом чи цілими прошарками суспільства. У ній втілені ідея справедливості, рівності, людського добробуту. На цьому акцентує німецький педагог Г. Боймер, принагідно зауважуючи: “Не самі правові заходи, керівні організації, надання людині прав на допомогу і захист вже є

соціальною роботою. Це поняття набуває цілісного змісту лише за умови досягнення страждань людини та перетворення її повноцінного фізично-духовного життя на конкретну мету цієї діяльності” [7].

З урахуванням вищесказаного освітня діяльність соціальних шкіл характеризувалася подвійною цілеспрямованістю. З одного боку, вони готували майбутніх соціальних працівників до втілення конкретних вимог життя і практики соціальної допомоги. Метою їх функціонування визначалася не академічна, далека від життя освіта, здійснення наукових відкриттів і підготовка наукових кадрів у цій галузі, а підготовка до практичної професійної діяльності. Така освіта передбачала й освоєння певного обсягу теоретичних знань, мета яких, однак, полягала не в інтелектуальній самоцінності, а у практичній застосовності. З іншого боку, завдання соціальних шкіл виходили за межі озброєння майбутніх фахівців соціальної сфери професійними вміннями і знаннями. Їхня діяльність передбачала реалізацію і виховних цілей освіти, адже наголошувалося, що за повсякденною соціальною роботою має стояти соціальна етика, що надає життю суспільства і людини завершеного сенсу. Соціально-етичні рішення, своєю чергою, нерозривно пов'язані із загальними філософськими і світоглядними позиціями. Зазначене посилювало значущість виховного аспекту і світоглядноформульованої функції соціальної освіти.

Отже, будучи реакцією на необхідність забезпечення населення соціальною підтримкою, соціальні школи спрямовували свою діяльність на якісну підготовку фахівців до соціальної роботи у найширшому значенні. Водночас, як бачимо, із самого початку навчально-виховний процес у цих закладах не обмежувався вузькою професійною підготовкою кадрового забезпечення системи соціальної роботи та спрямовувався загалом на формування особистості, що володіє якостями, знаннями і вміннями, необхідними для ефективної практичної реалізації завдань соціальної роботи. Ця мета утвердилася низкою нормативних документів, зокрема Положенням про державну атестацію соціальних працівників (1920 р.) та Директивами щодо навчальних планів соціальних шкіл (1930 р.), виданими Пруським Міністерством народного добробуту, що відображали державну політику в галузі розбудови професійної соціальної освіти.

Як зауважував тодішній міністр цього відомства Г. Гіртзіфер, соціальна освіта передбачає встановлення тісних зв'язків між науковими знаннями, життєвим досвідом і становленням соціально активної особистості. Вона має позначатися не лише засвоєнням професійних знань, а й зверненням уваги на питання соціального життя, що, своєю чергою, передбачає розуміння й економічних проблем, і правових зав'язків, і адміністративних за-

ходів. Саме на такій основі соціальний працівник у подальшому чітко бачитиме межі своєї професійної діяльності, її суть і мету [10, с. 12].

Важливою новацією Положення про державну атестацію соціальних працівників від 22 жовтня 1920 р., що впродовж десяти наступних років зазнавало численних поправок, стала диференціація трьох основних напрямів професійної підготовки соціальних працівників: 1) охорона здоров'я; 2) соціально-педагогічна робота з дітьми і молоддю; 3) економічно-трудове забезпечення населення. Започаткування спеціалізації соціальної освіти відображає, передусім, намагання врахувати розмаїття форм і завдань соціальної роботи та водночас зберегти засадничу цілісність і єдність соціальної діяльності.

Залежно від напрямку подальшої спеціалізації та зв'язку теоретичної і практичної підготовки, що характеризувався не випадковим співіснуванням, а логічною послідовністю, професійна освіта у соціальних школах охоплювала, зазвичай, три рівні: початковий, що спрямовувався на вивчення загальних засад соціальної роботи, виявлення тих закономірностей, що лежать в основі всіх напрямів соціальної допомоги; спеціалізований, який реалізував мету поглиблення попередньої освіти та реалізацію спеціалізованої підготовки до здійснення конкретного напрямку соціальної роботи; практичний, що передбачав усвідомлення застосовності здобутих знань і вмінь у реальних життєвих ситуаціях і розв'язання завдань соціальної підтримки населення.

Першочергове значення надавалося загальній соціальнонауковій освіті, зокрема А. Саломон неодноразово наголошувала на тому, що навчання у соціальних школах передбачає осягнення спільних для всіх сфер соціальної допомоги засад та поступову спеціалізацію і поглиблення підготовки за певним напрямом. Загальна основа соціальної роботи розглядалася як результат комплексного бачення соціальних проблем, що вимагає знання про матеріальні та психологічні умови життя людини, способи покращення її здоров'я і самопочуття тощо. З огляду на це освітнім завданням соціальних шкіл визначалося усвідомлення соціальної роботи як внутрішньо зв'язного, нерозривного цілого, розуміння взаємозв'язків різних її напрямів [12, с. 446-447]. Ігнорування загальної соціальнонаукової освіти, своєю чергою, унеможливило ґрунтовну підготовку фахівців соціальної сфери та в подальшому комплексне бачення ними проблеми і шляхів її розв'язання.

Загальна соціальна освіта реалізувалася в межах обов'язкових навчальних предметів, визначених у Директивах щодо навчальних планів соціальних шкіл (Таблиця 1).

Обов'язкові навчальні предмети, визначені у Директивах щодо навчальних планів соціальних шкіл

Навчальна дисципліна	Кількість навчальних годин
Соціальна робота	320
Економіка і соціальна політика	240-250
Психологія і педагогіка	240
Охорона здоров'я	160-200
Правознавство	250
Загалом	1210-1260

Отже, йшлося про навчання, яке забезпечувало знання про матеріальні та соціальні стани, їх порушення та фактори, що їх спричинили, про наявні можливості їх усунення. Водночас така підготовка забезпечувала теоретичне ознайомлення з методами соціальної роботи: профілактичними, опікунськими, захисними, педагогічними тощо. Поряд із науково-професійною підготовкою соціальні школи забезпечували також вивчення таких предметів, як історія, релігієзнавство, культурологія, оскільки професійна соціальна освіта, як зауважує Г. Боймер, крім фахових знань, має передбачати широку соціальну основу та загальний світогляд [7].

Структурування змісту соціальної освіти здійснювалося на основі принципу міждисциплінарності, що вимагає встановлення тісних зв'язків між навчальною інформацією з різних наукових дисциплін, даючи таким чином змогу осягнути багатомірність і різноаспектність соціальних проблем. Натомість різке розмежування навчальних дисциплін, їх відірваність від умов і завдань практичного життя, надмір суперечливих, не пов'язаних між собою відомостей породжує інтелектуальну плутанину і сум'яття.

Аналіз законодавчих документів, що регламентували мету, зміст і обсяг професійної соціальної освіти, та навчальних планів німецьких соціальних шкіл дає підстави для висновку про суттєве збагачення змістових засад навчання, що засвідчує, наприклад, утвердження правової підготовки в системі професійної освіти соціальних працівників. Так, у Директивах щодо навчальних планів соціальних шкіл зазначено, що соціальна робота не може бути розглянута лише з опікунсько-захисної та соціально-педагогічної перспективи, часто основні труднощі реалізації соціальної допомоги зумовлюються її неусвідомленням і нерозумінням у правовій площині, що, своєю чергою, посилює значущість правової освіти майбутніх соціальних працівників. Метою соціально-правової освіти визначався, передусім, розвиток мислення, спрямованого на ося-

гнення найсуттєвіших аспектів проблеми у правовому вимірі, та вмінь прийняття рішень на цій основі [10, с. 57].

Вивчення правознавства у соціальних школах передбачало не лише засвоєння певного обсягу знань і вмінь у цій сфері, необхідних для успішної професійної діяльності, а й усвідомлення взаємозв'язків усіх правових аспектів певної проблеми. Отже, правова підготовка спрямовувалася на різнобічне опрацювання законодавчого матеріалу, що має значення для ефективної професійної діяльності. Весь обсяг навчального матеріалу був структурований у два комплекси: 1) вступ до правознавства та приватне право; 2) публічне право. Вивчення законодавчих документів із цих питань обов'язково мало підкріплюватися прикладами щоденної професійної діяльності, адже саме у тісному зв'язку теорії та практики вбачалася оптимальна правова підготовка майбутніх соціальних працівників.

Варто зазначити, що інтеграція теоретичного навчання і практичної підготовки була засадничим принципом організації навчального процесу з усіх дисциплін. Поєднання абстрактної науки з реальним життям Г. Гіртзіфер вважав справжнім викликом для соціально-професійної освіти. Пізнання особливостей практичного життя в освітньому процесі соціальних шкіл, на його думку, має незаперечну цінність і, відповідно, посилює важливість практичної підготовки соціальних працівників, спрямованої на безпосереднє ознайомлення з практикою соціального захисту населення залежно від напрямку спеціалізації та на основі цього формування всеохопного бачення соціального життя, широкого соціального світогляду [10, с. 13].

Практична підготовка у соціальних школах передбачала розвиток навичок застосування методів соціальної роботи та полягала в реалізації конкретних завдань у системі соціального захисту населення. Практична освіта майбутніх соціальних працівників у соціальних школах у межах навчального плану здійснювалася по-різному. Так, найбільш поширеними були берлінська та франкфуртська моделі, що відповідно передбачали нерозривний зв'язок теорії та практики і змінну зосередженість на тому чи іншому аспекті підготовки впродовж усього терміну навчання. Використання певної моделі зумовлювалося наявністю бази для практичної підготовки. Водночас за будь-яких умов вона складала невід'ємний компонент професійної освіти у соціальних школах, адже освоєння практики надання соціальної допомоги можливе лише в реальних життєвих умовах через виконання конкретних завдань.

Таким чином, перше тридцятиліття ХХ ст. в історії розвитку соціальної освіти в Німеччині позначене усталенням професійної підготовки фахівців системи соціального захисту населення і в плані мети і завдань, і в плані структури. У цей період професійна соціальна освіта у відповідь на потре-

би суспільства в розгортанні соціальної допомоги набула конкретного змісту і чітких форм, забезпечуючи поступовий перехід від загальної підготовки, спрямованої на осягнення базових концепцій, підходів і принципів соціальної підтримки населення в цілому, до спеціалізованої, поглибленої підготовки за певним напрямом соціальної роботи. Чільне місце в системі професійної соціальної освіти відводилося правовій підготовці майбутніх соціальних працівників, мета якої полягала в усвідомленні правових засад соціальної підтримки різних категорій населення як запоруки ефективного виконання службових обов'язків.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні закономірностей становлення і розвитку соціально-правової підготовки майбутніх соціальних працівників у системі університетської освіти Німеччини.

1. *Ефимова М. В.* Подготовка социальных педагогов и социальных работников в вузах Германии : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / *Ефимова Марина Викторовна* ; Ярославский государственный педагогический университет имени К. Ушинского. — Ярославль, 1997. — 215 с.
2. *Койнова Ю.В.* Формирование профессиональной компетенции социальных работников в процессе вузовского обучения : на материале Германии : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / *Койнова Юлия Васильевна* ; Московский государственный педагогический университет. — Москва, 1996. — 212 с.
3. *Кремнева Т. Л.* Подготовка социальных работников в странах Британского Содружества : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.08 / *Кремнева Татьяна Леонидовна* ; Московский государственный педагогический университет — Москва, 2006. — 364 с.
4. *Леиук Г. В.* Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / *Леиук Галина Василівна* ; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. — Тернопіль, 2009. — 234 с.
5. *Павлішак О. Р.* Професійна підготовка соціального педагога в Австрії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / *Павлішак Оксана Романівна*; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. — Дрогобич, 2008. — 221 с.
6. *Пришляк О. Ю.* Професійна підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / *Пришляк Оксана Юріївна* ; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. — Тернопіль, 2008. — 219 с.
7. *Bäumer G.* Der Anteil der Wissenschaften an der sozialen Berufsbildung / *Gertrud Bäumer* // Internationale Konferenz für Wohlfahrtspflege und Sozialpolitik. — Paris, 1928. — S. 5.
8. Erlass des Ministers für Volkswohlfahrt vom 22. Oktober 1920 // Volkswohlfahrt. — 1920. — Nr. 63. — S. 355.
9. Erlass des Ministers für Volkswohlfahrt vom 15. März 1922 // Volkswohlfahrt. — 1922. — Nr. 112. — S. 253.
10. Richtlinien für die Lehrpläne der Wohlfahrtsschulen. — Berlin : Carl Heymanns Verlag, 1930. — 103 s.

11. *Salomon A. Die Ausbildung zum sozialen Beruf / Alice Salomon.* — Berlin : Carl Heymanns Verlag, 1927. — 314 s.
12. *Salomon A. Wohlfahrtsschulen und Soziale Frauenschulen / Alice Salomon // Handbuch für das Berufs- und Fachschulwesen / A. Kühne (Hrsg.).* — Leipzig : Quelle und Meyer, 1922. — S. 444—457.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2013

И. Гриник

**Становление и развитие социально-правового образования
в Германии в период Веймарской республики**

В статье рассматривается проблема развития системы профессиональной подготовки социальных работников в Германии в начале XX века. Проанализировано содержание нормативно-правовых документов, регламентирующих цели, объем и структуру профессионального социального образования. Определены целевые и смысловые аспекты правовой подготовки будущих социальных работников в системе профессионального образования Германии в исследуемый период.

Ключевые слова: социальное образование Германии, структура, содержание, правовая подготовка.

I. Grynyk

**Formation and Development of Social and Legal Education
in Germany during the Weimar Republic**

The problem of the development of social workers' professional training in Germany at the beginning of 20th century is under consideration in the article. The author analyses the content of the legislative documents regulating the purpose, scope and structure of professional social education. The article determines target and content aspects of the legal training of future social workers in the system of professional education in Germany in the outlined period.

Key words: social education in Germany, structure, content, legal training.

Рецензент – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник Н. М. Авшенюк